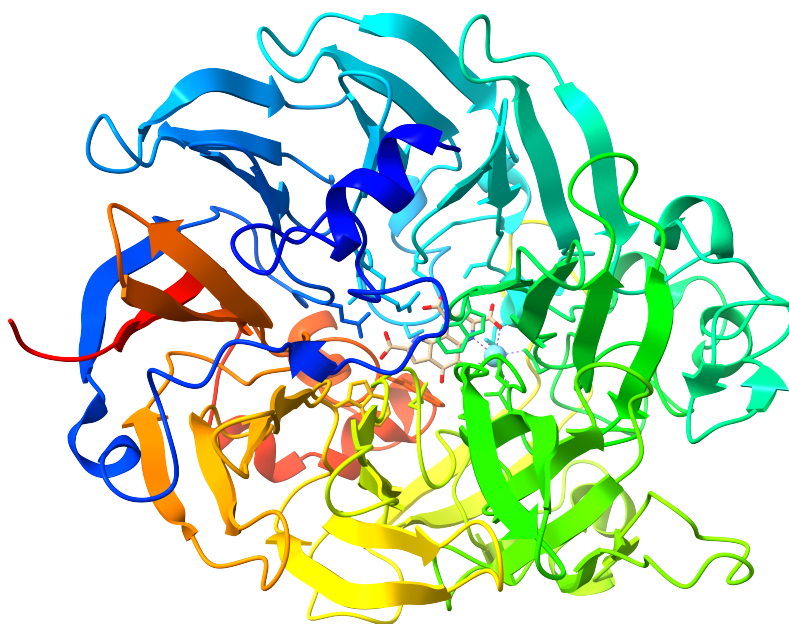

Studijní text k biochemickým úlohám 63. ročníku
Chemické olympiády (kategorie AE)

Základy elektrochemie pohledem biochemika

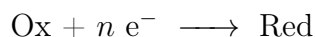
Tomáš Ovad, Matúš Friček
2026

1 Redoxní reakce v biochemii

Reakce spojené s přenosem elektronu mají v biochemii zásadní význam: jsou základem buňčného dýchání, fotosyntézy nebo např. imunitní odpovědi. V letošním ročníku se zaměříme na redoxní reakce spojené s proteiny a jejich kofaktory. Na různé biochemické procesy se podíváme jako na systémy elektrochemických článků, které můžeme popsat pomocí Nernstovy rovnice. Cílem tohoto textu je shrnout potřebný fyzikálně-chemický základ a vysvětlit určitá specifika výpočtů v kontextu biochemických reakcí. Vše potřebné pro zvládnutí této části úloh letošního ročníku je popsáno v hlavním textu, který je doplněn příklady k procvičení (modré rámečky) a vysvětlením dalších souvislostí pro zájemce (zelené rámečky).

2 Popis redoxních reakcí: redukční potenciál

Nejprve se podíváme na jednoduchou přeměnu oxidované formy jedné látky (Ox) na její redukovanou formu (Red), které se účastní n elektronů:

Směr, kterým reakce bude samovolně probíhat, můžeme určit pomocí tzv. **redukčního potenciálu**. Tato veličina (obvykle označovaná E) má rozměr elektrického napětí, tj. její základní jednotkou je 1 volt. Její hodnota závisí na aktuálním poměru koncentrací oxidované a redukované formy (označíme je hranatými závorkami, $[\text{Ox}]$, $[\text{Red}]$).¹ Vztah mezi tímto poměrem a hodnotou E popisuje **Nernstova rovnice**:

$$E = E^\ominus - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}]}{[\text{Ox}]} \quad (1)$$

kde n je počet přenesených elektronů, R univerzální plynová konstanta, T termodynamická teplota, při níž reakce probíhá, a F Faradayova konstanta. Veličina $E^\ominus$ se nazývá **standardní redukční potenciál** daného redoxního páru a její význam odhalíme následující úvahou. Ve stavu termodynamické rovnováhy nabývá redukční potenciál nulové hodnoty ($E = 0$) a koncentrace obou forem nabývají rovnovážných hodnot ($[\text{Ox}]_{\text{eq}}$, $[\text{Red}]_{\text{eq}}$). Z rovnice (1) tak získáme vztah

$$0 = E^\ominus - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}]_{\text{eq}}}{[\text{Ox}]_{\text{eq}}}$$

neboli

$$E^\ominus = \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}]_{\text{eq}}}{[\text{Ox}]_{\text{eq}}} \quad (2)$$

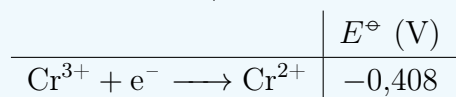
Tedy zatímco E je dáno aktuálním poměrem koncentrací obou forem (tj. i mimo rovnováhu), $E^\ominus$ určuje, jakou hodnotu bude tento poměr mít, když reakce dospěje do rovnováhy. Vysoká hodnota $E^\ominus$ znamená, že rovnováha daného redoxního páru je posunuta k redukované formě: oxidovaná forma je tedy *silným oxidačním činidlem*. Naopak nízká hodnota $E^\ominus$ znamená, že v rovnováze převažuje oxidovaná forma – redukovaná forma je tedy *silným redukčním činidlem*.

---

¹Správně bychom měli definovat např. $[\text{Red}]$ jako bezrozměrnou veličinu vztahem $[\text{Red}] = c_{\text{Red}}/c_0$, kde c_0 je jednotková koncentrace.

Příklad č. 1

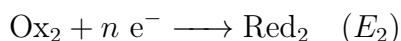
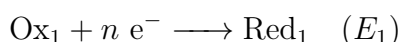
Standardní redukční potenciál páru $\text{Cr}^{3+}|\text{Cr}^{2+}$ má při teplotě 25 °C hodnotu:

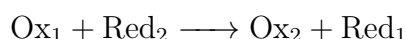
Vypočítejte hodnotu poměru $[\text{Cr}^{2+}]/[\text{Cr}^{3+}]$ i) v rovnovážném stavu, ii) v systému, ve kterém je udržován redukční potenciál $E = -0,5$ V.

[i) $1,27 \cdot 10^{-7}$, ii) 35,9]

Nyní se budeme zabývat případem, kdy dochází k přenosu n elektronů mezi oxidovanou a redukovanou formou jedné látky ($\text{Ox}_1|\text{Red}_1$) a druhé látky ($\text{Ox}_2|\text{Red}_2$). Jednotlivé poloreakce (zapsané ve směru redukce) popíšeme pomocí redukčních potenciálů E_1, E_2 :

Celkovou reakci můžeme zapsat ve tvaru:

Pro výsledný redukční potenciál systému tvořeného oběma páry pak platí (v obecném stavu, tj. i mimo rovnováhu):

$$E_1 - E_2 = E_1^\ominus - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}_1]}{[\text{Ox}_1]} - E_2^\ominus + \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}_2]}{[\text{Ox}_2]} = (E_1^\ominus - E_2^\ominus) - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}_1][\text{Ox}_2]}{[\text{Ox}_1][\text{Red}_2]}$$

V rovnovážném stavu bude mít tento rozdíl nulovou hodnotu ($E_1 = E_2$), a proto:

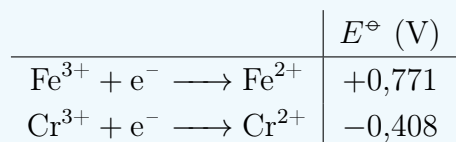
$$E_1^\ominus - E_2^\ominus = \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}_1]_{\text{eq}}[\text{Ox}_2]_{\text{eq}}}{[\text{Ox}_1]_{\text{eq}}[\text{Red}_2]_{\text{eq}}}$$

Rozdíl standardních redukčních potenciálů ($E_1^\ominus - E_2^\ominus$) je tedy spojen s rovnovážnou konstantou reakce:

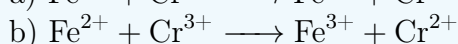
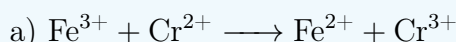
$$\boxed{E_1^\ominus - E_2^\ominus = \frac{RT}{nF} \ln K} \quad (3)$$

Příklad č. 2

Standardní redukční potenciály párů $\text{Fe}^{3+}|\text{Fe}^{2+}$ a $\text{Cr}^{3+}|\text{Cr}^{2+}$ mají při teplotě 25 °C následující hodnoty:

Určete, která z následujících reakcí bude mít rovnováhu posunutou směrem k produktům a určete její rovnovážnou konstantu při 25 °C:

[reakce a), $8,52 \cdot 10^{19}$]

Vždyť E je to samé jako ΔG !

Je to tak: redukční potenciál je vlastně jen reakční Gibbsova energie vyjádřená v jednotkách elektrického napětí. Nernstovu rovnici v elektrochemii obvykle odvozujeme tak, že vyjdeme ze vztahu^a

$$\Delta G = -nFE \quad (4)$$

Reakční Gibbsovu energii pro reakci

bychom zapsali jako

$$\Delta G = \Delta G^\ominus + RT \ln \frac{[\text{Red}_1][\text{Ox}_2]}{[\text{Ox}_1][\text{Red}_2]}$$

kde $\Delta G^\ominus$ je standardní reakční Gibbsova energie. Spojením s rovnicí (4) nyní získáme

$$E = -\frac{\Delta G}{nF} = -\underbrace{\frac{\Delta G^\ominus}{nF}}_{E^\ominus} - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}_1][\text{Ox}_2]}{[\text{Ox}_1][\text{Red}_2]} = E^\ominus - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}_1][\text{Ox}_2]}{[\text{Ox}_1][\text{Red}_2]}$$

O samovolném směru reakcí tedy můžeme uvažovat jak pomocí E , tak pomocí ΔG : reakce bude při daném složení reakční směsi probíhat směrem k produktům, pokud je hodnota $\Delta G < 0$, tedy pokud $E > 0$ (a naopak). Zároveň jsme přirozeně zavedli standardní redukční potenciál ($E^\ominus$), který vlastně není nic jiného než rovnovážná konstanta vyjádřená v jednotkách napětí:

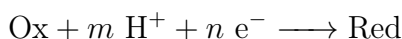
$$\Delta G^\ominus = -nFE^\ominus = -RT \ln K \implies E^\ominus = \frac{RT}{nF} \ln K$$

^aČtenáře může právem znepokojovat přítomnost symbolu Δ pouze na levé straně rovnice. Důsledněji bychom měli používat symbol ΔE , protože hodnotu E vztahujeme k potenciálu referenčního systému: tuto hodnotu nicméně můžeme prohlásit za nulovou ($\Delta E = E - E_{\text{ref}} = E - 0 = E$).

3 Nernstova rovnice v biochemii

Standardní redukční potenciály v elektrochemii obvykle vztahujeme k tzv. **termodynamickému standardnímu stavu**, v němž jsou koncentrace všech částic rovny 1 mol dm⁻³. To je pro biochemické reakce poněkud problematický předpoklad: v případě iontů H⁺ by byl referenčním stavem roztok o nulovém pH, který není s děním v živém organismu příliš slučitelný. Pro reakce, kterých se účastní ionty H⁺, proto bývají v biochemických tabulkách uváděny standardní redukční potenciály vztažené k tzv. **biologickému standardnímu stavu**, kdy je referenčním stavem roztok o pH = 7.

Abychom tyto hodnoty rozlišili, budeme v tomto textu (i letošních úlohách) značit pomocí $E^\ominus$ standardní redukční potenciál vztažený k termodynamickému standardnímu stavu a pomocí $E^{\ominus'}$ potenciál vztažený k biologickému standardnímu stavu. Obě hodnoty mezi sebou můžeme snadno přepočítat. Začneme opět s obecnou poloreakcí, které se účastní m iontů H⁺ a n elektronů:

Vztah mezi termodynamickým ($E^\ominus$) a biologickým ($E^{\ominus'}$) standardním redukčním potenciálem je:

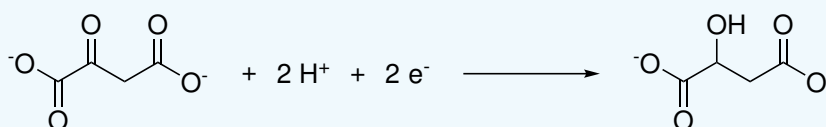
$$E^{\ominus'} = E^\ominus + \frac{RT}{nF} \ln [\text{H}^+]^m \quad (5)$$

přičemž $[H^+]$ je koncentrace iontů H^+ , při které definujeme biologický standardní stav (tedy obvykle $[H^+] = 10^{-7} \text{ mol dm}^{-3}$). Nernstovu rovnici pro naši poloreakci pak zapíšeme ve tvaru:

$$E = E^{\ominus'} - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}]}{[\text{Ox}]}$$

Příklad č. 3

Redukci oxalacetátu na malát můžeme popsat rovnicí:

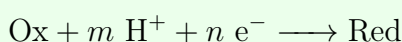

V biochemické literatuře pro tento pár najdeme hodnotu standardního redukčního potenciálu $E^{\ominus'} = 166 \text{ mV}$, vztaženou k biologickému standardnímu stavu $\text{pH} = 7$ (při teplotě $25 \text{ }^\circ\text{C}$). Přepočítejte tuto hodnotu na termodynamický standardní stav ($E^\ominus$) a vypočítejte rovnovážný poměr koncentrací [malát]/[oxalacetát].

$$[580 \text{ mV}, 4,1 \cdot 10^5]$$

Proč zrovna takto?

Redukční potenciál reakce

bychom vzhledem k termodynamickému standardnímu stavu ($E^\ominus$) zapsali vztahem

$$E = E^\ominus - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}]}{[\text{Ox}][\text{H}^+]^m}$$

Biologický standardní stav nyní zavedeme tím, že část argumentu obsahující koncentraci iontů $[H^+]$ zahrneme do nové hodnoty $E^{\ominus'}$, kterou budeme považovat za standardní redukční potenciál při dané hodnotě pH :

$$E = E^\ominus - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}]}{[\text{Ox}][\text{H}^+]^m} = E^\ominus + \underbrace{\frac{RT}{nF} \ln [\text{H}^+]^m}_{E^{\ominus'}} - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}]}{[\text{Ox}]} = E^{\ominus'} - \frac{RT}{nF} \ln \frac{[\text{Red}]}{[\text{Ox}]}$$

Zajímá-li nás směr reakce nebo výpočet rovnovážného složení, musíme samozřejmě získat stejné výsledky, ať už počítáme s $E^\ominus$ nebo $E^{\ominus'}$. Je třeba dbát pouze na to, že v druhém případě už v argumentu logaritmu nevystupuje koncentrace $[H^+]$.^a

^aPři zběžném pohledu může náš postup působit poněkud nečestně, poněvadž se tváříme, že koncentraci $10^{-7} \text{ mol dm}^{-3}$ nahrazujeme 1 mol dm^{-3} . Symbol v hranatých závorkách by totiž správně neměl označovat přímo koncentraci, ale aktivitu vzhledem ke zvolenému standardnímu stavu. Pokud použijeme pro ion H^+ standardní stav vztažený ke koncentraci 1 mol dm^{-3} (tj. jako pro všechny ionty), pak aktivita číselně koncentraci odpovídá (předpokládáme-li pro jednoduchost jednotkový aktivitní koeficient). Pokud však zavedeme standardní stav koncentrací $10^{-7} \text{ mol dm}^{-3}$, pak bude aktivita jednotková právě pro roztok iontu o koncentraci $10^{-7} \text{ mol dm}^{-3}$.